

Dragica Haramija in Janja Batič

SLIKANIŠKE IZDAJE LITERARNIH DEL ELE PEROCI

Ob 100-letnici rojstva mladinske pisateljice Ele Peroci, ki je z nekaterimi svojimi deli postala kanonska avtorica vrtčevskih in osnovnošolskih izobraževalnih programov, s slikaniško produkcijo znanih ilustratorjev in ilustratork njenih kratkoproznih literarnih del pa so bili v slovenski prostor uvedeni nekateri ikonični liki (prim. Muca Copatarica), prostori (prim. Klobučarija) ipd. Z multimodalno analizo so predstavljena tri avtoričina dela, ki so jih ilustrirali različni ilustratorji; primerjalna analiza istih besedil z različnimi ilustracijami kaže na pomembnost celostnega branja slikaniških gradiv.

At the 100th anniversary of the children's literature writer Ela Peroci, a canonical author of kindergarten and elementary school educational programs, a collection of her best fairy tales will be published by Mladinska knjiga. Her short prose literary works bringing illustrations of renowned Slovene illustrators enriched the Slovene literary scene with iconic characters (like Slippery Cat) and places (The Hat Factory). Based on a multimodal analysis, three of the author's works are presented, illustrated by different illustrators, a comparative analysis of the same texts with different illustrations pointing out the importance of integral reading of picture books.

1 Uvod

Stoletnica rojstva pisateljice Ele Peroci je dober povod za razmislek o njenem literarnem ustvarjanju za otroke v predšolskem in zgodnjem šolskem obdobju. Avtoričino delo spoznajo otroci že v vrtcu, zlasti pa v prvem vzgojno-izobraževalnem obdobju OŠ (v nadaljevanju VIO), saj je Ela Peroci navedena med obveznimi avtorji in avtoricami v učnem načrtu Slovenščina (2018: 19).

Ela Peroci je bila rojena 11. februarja 1922 v Rogaški Slatini, umrla je 18. novembra 2001 v Ljubljani, kjer je tudi pokopana. Leta 1942 je zaključila študij na Državnem učiteljskem inštitutu v Ljubljani, leta 1954 pa diplomirala iz pedagogike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Bila je učiteljica, urednica pri različnih revijah (*Pionir*, *Ciciban*, *Mladi svet*) in novinarka. Na RTV Slovenija je sodelovala pri mladinskem izobraževalnem programu na radiu in bila od leta 1962 do 1978 (ko se je upokojila) urednica kulture otroške oddaje Radijska šola.

Ela Peroci je bila prejemnica številnih nagrad in priznanj, prepoznavna je bila tudi v mednarodnem prostoru. Najpomembnejše je visoko priznanje IBBY *highly commended authors*, ki ga je avtorica prejela leta 1970 za celoten opus (diploma

za kakovost v okviru podeljevanja Andersenove nagrade).¹ Kar dvakrat je bila prejemnica IBBY častne liste, leta 1958 za knjigo *Majhno kot mezinec* (MK, 1957) in 1966 za knjigo *Za lahko noč* (MK, 1964). V Sloveniji je bila do leta 1997 Levstikova nagrada edina nagrada za področje otroške in mladinske književnosti;² Ela Peroci jo je prejela že kar na začetku pisateljske poti, in sicer leta 1955 za delo *Moj dežnik je lahko balon* in leta 1956 za zbirko *Tisočkratlepa*. Leta 1971 je prejela nagrado Prešernovega sklada za zbirko otroških črtic in pripovedi *Na oni strani srebrne črte* (1970).

Avtorica je pisala raznovrstna besedila, namenjena otrokom, med njimi jih največ sodi med pravljice (npr. *Muca Copatarica*, *Hišica iz kock*), kratke fantastične zgodbe (npr. *Moj dežnik je lahko balon*) in kratke realistične zgodbe (npr. *Stara hiša številka 3*, *Smetana*); v književnosti za odrasle velja omeniti dve pesniški zbirki (*Rišem dan*, 1966, in *Ko živim*, 1975).

Občina Rogaška Slatina je leto 2022 razglasila za leto Ele Peroci.

Slika 1: Plakat Leto Ele Peroci (avtorica celostne podobe je Simona Kmetič)

Vir: Občina Rogaška Slatina.

Bibliografija izdanih del Ele Peroci v slikaniški obliki:

- *Moj dežnik je lahko balon* (1955), ilustriral Leo Koporc, od 1962 dalje ilustrirala Marlenka Stupica
- *Muca Copatarica* (1957), ilustrirala Ančka Gošnik - Godec
- *Kje so stezice?* (1960), ilustrirala Ančka Gošnik - Godec
- *Čebelice* (1966), ilustrirala Marlenka Stupica
- *Klobuček, petelin in roža* (1968), ilustrirala Lidija Osterc
- *Pravljice žive v velikem starem mestu* (1969), ilustrirala Marlenka Stupica
- *Hišica iz kock* (1973), ilustrirala Lidija Osterc
- *Stara hiša št. 3* (1973), ilustrirala Lidija Osterc
- *Lalala* (1975), ilustriral Tomaž Kržišnik
- *Modri zajec* (1975), ilustrirala Ančka Gošnik-Godec
- *Stolp iz voščilnic* (1977) ilustriral Milan Bizovičar
- *Telefon* (1987), ilustrirala Jelka Reichman
- *Nina v čudežni deželi* (1995), ilustrirala Jelka Reichman
- *Fantek in punčka* (1996), ilustrirala Anka Peroci-Luger
- *Amalija in Amalija* (1998), ilustrirala Anka Peroci-Luger

¹ Med letoma 1956 in 1980 se je nagrada imenovala International Hans Christian Andersen awards IBBY honour list; Ela Peroci je ena od treh avtorjev iz ožjega izbora za nagrado, ki jim je bila leta 1970 podeljena diploma (IBBY 1980: 4).

² Šele leta 1997 je bila podeljena prva večernica, nagrada za otroško in mladinsko književnost, ki upošteva celotno izvirno slovensko produkcijo preteklega leta.

Prav ob avtoričini 100-letnici rojstva je izšla zbirka devetih slikanic *Med pravljice* (2022):

- *Moj dežnik je lahko balon*, ilustrirala Marlenka Stupica
- *Muca copatarica*, ilustrirala Ančka Gošnik - Godec
- *Hišica iz kock*, ilustrirala Lidija Osterc
- *Stara hiša št. 3*, ilustrirala Tanja Komadina
- *Nina v čudežni deželi*, ilustrirala Jelka Reichman
- *Smetana*, ilustrirala Maja Kastelic
- *Pravljice žive v velikem starem mestu*, ilustrirala Marlenka Stupica
- *Amalija in Amalija*, ilustrirala Anka Peroci-Luger
- *Očala tete Bajavaje*, ilustriral Peter Škerl

Gre za bogato antologijo, izdano kot slikaniško gradivo z besedili Ele Peroci in ilustracijami osmih slovenskih ilustratorjev. Od tega jih je šest ponatisnjenih (*Moj dežnik je lahko balon*, *Muca copatarica*, *Hišica iz kock*, *Nina v čudežni deželi*, *Pravljice žive v velikem starem mestu*, *Amalija in Amalija*), dve sta ilustrirani na novo (*Stara hiša št. 3* in *Očala tete Bajavaje*), eno delo pa je prvič izdano v slikaniški obliki (*Smetana*).

Vir: Mladinska knjiga 2022.

Že naslov antologije ima lahko vsaj dva pomena: v knjigi so zbrane medene pravljice – torej najslajše, najboljše, najljubše in kar je še takšnih presežnikov; ali pa naslov vabi mlade in odrasle bralce med platnice knjig, med pravljice.

2 Metodologija

V uvodu je z deskriptivno metodo predstavljeno življenje in delo pisateljice Ele Peroci. Pregledana so bila vsa avtoričina dela, ki so izšla v slikaniški obliki. Izmed zgoraj navedenih del so bile izbrane tiste slikanice, ki vsebujejo isto besedilo z različnimi ilustracijami. V korpusu slikaniške produkcije z besedili Ele Peroci so takšne tri slikanice, in sicer *Moj dežnik je lahko balon*, *Stara hiša št. 3* in *Očala tete Bajavaje*.

Na izbranem korpusu je bila opravljena analiza besedil in ilustracij vseh šestih slikanic, nato je bila z metodo komparacije predstavljena interakcija med dvema kodoma sporočanja (jezikovnim in likovnim), ki drug drugemu spreminjata pomen. V sklepnem delu je uporabljena metoda sinteze za predstavitev ugotovitev.

Raziskovalna vprašanja:

- Kakšna je interakcija v proučevanih slikanicah glede na primerjalno analizo?
- Kakšna je razlika ob celostnem branju izbranih slikanic z različnimi ilustracijami glede na književni čas, književni prostor, literarne like in razpoloženje?

3 Analiza izbranih slikanic

Največkrat sta doživeli različne ponatise, zlasti v slikaniških izdajah, dve kratko-prozni besedili Ele Peroci: fantastična zgodba *Moj dežnik je lahko balon* in pravljica *Muca Copatarica*.

Delo Ele Peroci z ilustracijami Ančke Gošnik – Godec *Muca Copatarica* je prvič izšlo leta 1957; v vseh izdajah so iste ilustracije, tako je postala bela muca Copatarica s predpasničkom že kar del kulturne dediščine. Pravljica je grajena na nasprotju pospravljeno/urejeno – razmetano/neurejeno; književni čas v besedilu ni natančno podan, temeljna zgodba je skoncentrirana na en sam dogodek v nekem jutru zgodnje jeseni (kar razberemo iz dvostranske ilustracije, prim. 2022: 34–35), to je odhod otrok v gozd k mucu Copatarici. Otroci, Janezek, Špelca, Tine, Tonka, Jurček in drugi, iz Male vasi namreč ne pospravljajo copat in neko jutro, ko jih ni več ob posteljah, jim mame povedo, da je copate odnesla muca. Bosi in v srajčkah se odpravijo iskat mucin dom, kmalu ga najdejo. Tam je vladal red: Copatarica jih povabi, naj poiščejo svoje copate, ki so bili pokrpani, očedeni in lepo zloženi na policah. Vsi otroci so bili zelo zadovoljni, le najmlajši, Bobek, ni našel svojih copat. Mucu Copatarici se je zasmilil, zato mu jih je vendarle izročila, ko ji je obljubil, da bo bolj pazil nanje. Vsem otrokom je muca Copatarica rekla, da jim bo pozimi zašila nove copatke, če jih bodo pridno pospravljali. Pot otrok nazaj v vas ni opisana, zgodba se zaključi s časovnim preskokom, saj pada prvi sneg, muca Copatarica šiva copate, sklep je retorično vprašanje tretjeosebnega pripovedovalca (Peroci 2022: 41): »Kdo ve, ali jih bodo otroci pospravili, ko pojdejo spat?«

V predhodnih raziskavah (Sipe 2008, Haramija in Batič 2013, Batič in Haramija 2015) se je pokazalo, da je za preučevanje multimodalnosti najbolj zanimiv tisti del slikaniških gradiv, ki vsebuje ista besedila z različnimi ilustracijami. Analiza in komparacija takšnih slikanic namreč izrazito pokažeta interakcijo med dvema kodoma sporočanja, ki drug drugemu spreminjata pomen. V korpusu slikaniške produkcije z besedili Ele Peroci so takšne tri slikanice, in sicer *Moj dežnik je lahko balon*, *Stara hiša št. 3* in *Očala tete Bajavaje*. *Moj dežnik je lahko balon* je

prvo avtoričino delo, ki je izšlo v slikaniški obliki; vse tri izbrane slikanice sodijo med kratkoprozna besedila z otrokom kot glavnim literarnim likom. Dogajalni čas je (relativna) sodobnost, dogajalni prostor mesto, pripovedovalec je tretjeosebni, zgradba je v vseh treh pripovedih sintetična.

3.1 Moj dežnik je lahko balon

V kratki fantastični zgodbi *Moj dežnik je lahko balon* nastopata deklici Jelka in Anka (kot je ime pisateljčinima hčerama). Glavni lik je deklica Jelka, ki zaradi prekrška (izgubi novo žogo) s svojim čudežnim dežnikom poleti nad Ljubljano, tam pa, kjer bi moral biti park Tivoli, leži pravljica dežela Klobučarija. V Klobučariji je vse mogoče: namesto rož in dreves rastejo klobuki, ki imajo posebno moč. Vsak klobuk predstavlja določen poklic in tisti, ki si ga nadene, lahko postane, kar želi: kapitan potniške ladje, šofer, pilot, Vsevid, profesor, filmska igralka ... Jelka se po igri poslovi od prijateljev v pravljica deželi in svojim domačim natrga klobuke: domov jim prinese darila, tako kot odrasli običajno prinesejo kakšno pozornost otrokom. Le Jelka ne potrebuje klobuka, ker ima svoj rumeni dežnik, s katerim lahko potuje v fantazijske svetove. Dvodimenzionalnost pripovedi je posebej poudarjena, saj se zgodba na začetku in koncu dogaja v realnem svetu, pri Jelki doma, fantastični del zgodbe pa je omejen na en sam dogodek, na igro v Klobučariji. Tretjeosebni pripovedovalec niza časovno zaporedno zgodbo, ki pojasni vzrok Jelkinega prestopa iz realnega v irealni svet (izguba žoge) in spet nazaj (vrnitev domov).

Slikanica *Moj dežnik je lahko balon* iz leta 1955, ki jo je ilustriral Leo Koporc, na naslovnici prikaže deklico v rdečem oblačilu z dežnikom, na katerega so pritrjeni različni klobuki (gre za ponovitev ene od notranjih ilustracij). Upodabljanje razpleta zgodbe ali rešitve nekega problema je na naslovnicih slikanice pogosto. Sledita dve manjši ilustraciji (na notranji naslovnici in nad kolofonom). Na prvi je upodobljena deklica z dežnikom in klobuki med oblaki, druga prikazuje uvod v zgodbo, in sicer deklico z dežnikom in žogo na trati. Sledi 18 ilustracij: (1) Jelka se igra z žogo, (2) žoga pade v potok, (3) žalostno Jelko kregajo, (4) Jelka se z dežnikom dvigne v višave, (5) Jelka leti nad mestom, (6) Jelki mahajo otroci ob obzidju Ljubljanskega gradu, (7) Jelki mahajo ljudje s terase nebotičnika, (8) Jelka v Klobučariji, (9) Jelka med otroki v Klobučariji, (10) otroci med igro, (11) Jelka in Vsevid, (12) Vsevid najde žogo, (13) Jelka in otroci se igrajo z žogo, (14) Jelka odleti s klobuki (motiv z naslovnice), (15) Jelka se vrne domov s klobuki, (16) Jelkina družina s klobuki, (17) Jelka podari klobuk sestri, (18) Jelka z dežnikom. Interakcijo med besedilom in ilustracijo lahko spremljamo na nivoju oblike in vsebine. Ilustracije so postavljene pod, nad ali ob besedilo. Močne oblikovne povezanosti, ki jo lahko opazimo v sodobnih slikanicah, kjer so običajno besedila vstavljena v barvno enovite dele ilustracije, ni, kar je glede na čas nastanka ilustracij pričakovano. Likovno izrazna sredstva so omejena na črte ter črne in rdeče ploskve. Vsaka ilustracija deluje kot zaključena celota vzorcev, tekstur in zanimivih oblik.

Deklica Jelka je upodobljena v rdeči obleki s črnimi pikami, v laseh ima belo pentljo. Glede na telesna razmerja gre za starejšo deklico. Jelko spremlja dežnik z rdečo črto. Jelkina družina se pojavi na več ilustracijah, pri čemer ilustrator že na začetku upodobi ob družini, ki gleda, kako Jelko nosi balon, tudi sestro Anko. Ilustrator upodobi zelo majhno sestrico, ki vleče za sabo voziček na kolesih. Ob

družini in hiši je upodobljena tudi črna mačka, ki v ilustracijah pogosto simbolizira dom in navezanost na dom. V besedilu se sestra pojavi čisto na koncu, ko ji Jelka podari klobuk. V besedilu beremo (Peroci 1955: brez paginacije): »Jelki je ostal le še en klobuček. Tega je dala majhni deklici, tako majhni, da je doslej niti opazili nismo. Tej deklici je ime Anka in je Jelkina edina in najljubša sestra.«

Književni čas v besedilu ni opredeljen, lahko pa o njem sklepamo iz ilustracij, saj so ljudje upodobljeni večinoma v poletnih oblačilih (kratke majice, hlače, krila in obleke). Na nebu se pojavlja sonce, ki se skriva za oblaki.

Književni prostor je v besedilu večkrat omenjen, in sicer na splošno (na trati, cesti, dvorišče) in določeno (Ljubljanski grad, Tivoli, Klobučarija). Nebotičnik je v besedilu poimenovan na splošno, in sicer (Peroci 1955: brez paginacije): »Stegovali so roke k njej in jo klicali, Jelka pa je obrnila svoj balon proti nebotičniku.« V ilustracijah pa je pričakovano upodobljen ljubljanski Nebotičnik, in sicer se ponovi štirikrat (v šesti ilustraciji v daljavi, terasa nebotičnika v sedmi ilustraciji, v ozadju osme in dvanajste ilustracije).

Ilustracije besedilo osvetlijo tako, da se informacije v besedilu ponovijo in delno tudi dopolnijo (npr. opredelitev letnega časa). Ilustracije poudarjajo prijetno razpoloženje brez posebnih negativnih čustvenih stanj, ki so v besedilu (Peroci 1955: brez paginacije): »Dedek, babica, oče in teta so grozeče dvignili kazalec: »Nič nisi pazila na žogo!« Jelka je prijela svoj šotor za kljuko in si ga poveznila na glavo. Zaprla je oči, da bi ne videla hudih obrazov, ki so gledali iz hiše.« V pripadajoči tretji ilustraciji je dogodek prikazan v milejši različici, samo dedek ima dvignjen kazalec, izrazi in obrazih družine delujejo prej zaskrbljeno kot hudo.

Slikanica *Moj dežnik je lahko balon*, ki jo je 1962 ilustrirala Marlenka Stupica, je bila večkrat ponatisnjena. Slikanica, ki je bila natisnjena leta 1975, je sestavljena iz ilustriranega parabesedila (deklica z rumenim dežnikom na naslovnici, rumen dežnik na notranji naslovnici) in desetih ilustracij: (1) deklica se igra z žogo, družina jo ježno opazuje, (2) Jelka sedi pod rumenim dežnikom, (3) Jelka leti nad strehami mesta, (4) Jelka leti nad Ljubljanskim gradom in Nebotičnikom, (5) Jelka v Klobučariji, (6) trije prizori otroške igre in Vsevid najde žogo, (7) otroci se igrajo z rdečo žogo, (8) Jelka odleti s klobuki, (9) družina z novimi klobuki, (10) Jelka in sestra Anka z novim klobukom.

Slikanica *Moj dežnik je lahko balon* iz zbirke *Med pravljice* (2022) je zasnovana nekoliko drugače, saj je del zbirke in nima svoje naslovnice (na naslovnici zbirke je ponovljena notranja ilustracija iz slikanice *Moj dežnik je lahko balon*, in sicer igra otrok z žogo), prav tako je besedilo razdeljeno nekoliko drugače. Drugače so razporejene tudi ilustracije v začetnih straneh slikanice. Družina Jelke ne opazuje med igro z žogo, ampak kasneje, ko sedi pod dežnikom. Zatem sledita dve ilustraciji, Jelka leti nad Ljubljanskim gradom in Nebotičnikom ter Jelka leti nad strehami hiš. V slikanici iz leta 1975 se Jelka igra z žogo in družina jo ježno opazuje, nato sedi pod dežnikom (v pripadajočem besedilu si šepeta »Moj dežnik je lahko balon«), šele nato se dvigne nad mesto (nad strehe hiš). Naslednja ilustracija prikaže Ljubljanski grad in Nebotičnik. Nato sledi ilustracija Klobučarije. Marlenka Stupica je prehod iz realnega sveta v fantazijski svet prikazala izjemno subtilno z vizualnimi namigi. Grad in Nebotičnik sta del realnega sveta in takšna je tudi upodobitev. V nasprotju z realnim pa ilustratorica na vrhu Nebotičnika upodobi vrtnico, ki raste iz njega, na strehi stavbe ob Nebotičniku so rumene cvetlice v loncu, na Nebotičnik postavi še tri dežnike. Vsi elementi so po velikosti nesorazmerni s stavbami in bralca

pospremi v fantazijski svet Klobučarije. Ta prehod je v zbirki *Med pravljice* (2022) z drugačno razporeditvijo ilustracij prekinjen.

V obeh izvedbah so ilustracije postavljene na belo ozadje pod ali nad besedilo, v nekaterih primerih je besedilo med dvema upodobitvama. Svetle, nežne barvne ploskve, številne podrobnosti (tapete, okna, krošnje dreves, trava, vzorci oblačil) v kombinacijah z belimi ploskvami ustvarjajo posebno mehko in poudarjajo preplet dveh svetov.

Jelka je upodobljena kot mlajša deklica s temnimi lasmi, črnimi očmi in v beli oblekici. V večini upodobitev je s telesom obrnjena naprej v zgodbo (se igra, potuje – poudarjena je akcija). Nazaj, v levo, je obrnjena, ko miži, in v upodobitvi s sestro Anko. Ta je upodobljena v zadnji ilustraciji, je nekoliko manjša od Jelke, ima svetle lase in modro oblekico. Jelkina družina je upodobljena dvakrat, in sicer najprej strogo gledajo skozi okno, na koncu so upodobljeni z novimi klobuki in pripadajočimi oblačili (npr. dedek je upodobljen kot general).

Književni prostor je podan z upodobitvijo Ljubljanskega gradu in Nebotičnika, zelo podrobno in bogato je upodobljena Klobučarija. V večini ilustracij je prostor zelo skopo podan in v ilustracijah vstopijo v ospredje upodobljeni liki, njihove geste, mimika in razpoloženja. V starejših izdajah je pomemben prikaz prehoda iz realnega prostora v fantazijski prostor.

Književni čas bi glede na ilustracije lahko omejili na dogajanje enega dne. Najprej se pojavi samo sonce, na eni od ilustracij sta upodobljena sonce in luna hkrati, nato še dve upodobitvi lune. Luna je na dveh ilustracijah upodobljena v fazi, ko se manjša, in na eni, ko se večja, kot bi ilustratorica želela potrditi, da gre res samo za fantazijo.

Ilustracije zelo občuteno prikazujejo preplet realnega in fantastičnega sveta. V dvostranski ilustraciji Klobučarije ilustratorica ustvari svet, ki je poln barv, vzorcev in neskončnih možnosti. S tem besedilo osvetli in tudi sooblikuje. *Moj dežnik je lahko balon* z ilustracijami Marlenke Stupica je poklon otroštvu, otroški igri in domišljiji.

3.2 Očala tete Bajavaje

V kratki fantastični zgodbi je glavni literarni lik mala Marjetica, ki se najraje igra na vrtu za hišo. Na njem vse 'svobodno raste', je torej precej divji, neukročen, in prav zato tako imeniten, rajski. Ne gre spregledati dekličinega imena, ki nekako logično sodi v tak vrt. Teta Bajavaja, ki je prišla na obisk, je rekla Marjetici (Peroci 2022: 119): »Takega vrta še nisem videla. Tu raste vse tako, kakor samo hoče. Verjemi mi, Marjetica, ta vrt je tak, da bi se v njem že zdavnaj lahko zgodilo nekaj, kar ni bilo in ne bo nikoli res.« Dvom o resničnosti pomeni v besedilu mejo med realnim in fantazijskim svetom. Tetina očala, skozi katera gleda Marjetica, namreč vse v vrtu povečajo in stvari dobijo drugačen namen (npr. hišica stoji na kolesih, ki jih je bila izgubila Marjetica; gumbi postanejo kolesa; veje postanejo streha; pajkova mreža postane zavesa; škatlica postane ogledalo); obratno pa je v škatlici-ogledalu teta Bajavaja zelo majhna. In potem sta hkrati dan in noč, z veliko hitrostjo se zvrstijo vsi letni časi, vse je precej čudno. Nato pa teta Bajavaja vzame Marjetici svoja očala in odide, deklici pa iz fantastičnega sveta ostane le ogrlica iz gumbov.

Vir: Ela Peroci: *Očala tete Bajavaje* 1969 (Osterc) in 2022 (Škerl).

Slikanica *Očala tete Bajavaje* z ilustracijami Lidije Osterc je sestavljena iz ilustriranega parabesedila in notranjih ilustracij. Na naslovnici je ponovljena ena od notranjih ilustracij (teta Bajavaja s soncem in luno), vezni listi so ilustrirani dekorativno, pod kolofonom sta upodobljeni mravlji med rastjem, na notranji naslovnici pa hišica na kolesih, nad katero sta postavljeni zvezda in luna. Sledi osem ilustracij, ki so postavljene čez dve strani zgornjega dela, na zadnjih dveh straneh je besedilo postavljeno tudi v zgornji del na barvno enovito ploskev ilustracije. Zaporedje ilustracije je naslednje: (1) upodobitev vrta s ptico, luno in soncem, (2) Marjetica lovi metulje z mrežo za lovljenje metuljev in prihod tete Bajavaje, (3) Marjetica si nadene očala in opazuje, kako mravlje gradijo hišico, ob deklici stoji teta, (4) upodobitev hišice in dogajanja v njej, (5) upodobitev Marjetice pred hišico in tete Bajavaje s soncem in luno (upodobitev z naslovnice), (6) upodobitev zvezdoslovcev, (7) Marjetica brez očal grabi z grabljami, prične snežiti, (8) Marjetica brez očal sedi na tleh z ogrlico v rokah, vprežene miške vlečejo hišico. Lidija Osterc je ustvarila čaroben svet mehkih podob (upodobitev figur, rastja), ki delujejo lirično in sanjsko.

Upodobitev literarnih likov je zelo stilizirana in skladna z ilustratorkino likovno govorico. Marjetica je glede na telesne značilnosti mlajša deklica v beli bluzi, oblekici in rumenih nogavičkah s črnimi čevlji. Ogrlica iz drobnih rdečih gumbov je v ilustraciji pisana, saj je sestavljena iz gumbov različnih barv in velikosti. Upodobitev tete Bajavaje ne razkriva njene starosti in bralca s svojo brezčasnostjo nemudoma usmeri v fantazijski svet. Iz besedila je razvidno, da ima teta Bajavaja v rokah cekar, iz katerega vzame očala. Cekar na ilustracijah ni prisoten. Zvezdoslovci so upodobljeni kot škratje z belimi bradami in koničastimi pokrivali.

Književni čas je prikazan z luno, soncem in zvezdami ter snežinkami in dežnimi kapljami. Motivi podpirajo fantastičnost zgodbe, kjer je vse prepleteno in se hitro spreminja. Sonce in luna sta v rokah tete Bajavaje, gre za upodobitev, ki nekoliko asociira na biblični motiv stvarjenja sveta.

Književni prostor je v besedilu določen (vrt za hišo) in opisan (naštevaje sadnega drevja, cvetlic itd.). Vrt v ilustracijah je bogat preplet stiliziranega rastja, ki ustvarja svoj likovni svet in deluje kot samostojno likovno delo. Predmetna stvarnost je močno oddaljena od realistične podobe in spominja na abstraktno kompozicijo (npr. hišica na kolesih).

Ilustracije poudarjajo občutenje nekega nenavadnega fantazijskega sveta, polnega neobičajnega rastja, zanimivih cvetov, metuljev in pisanih ptic. Z vidika oblikovnega odnosa med besedilom in ilustracijami lahko opazimo neskladja, ki so pričakovana glede na čas nastanka slikanice (besedilo in pripadajoča ilustracija se mestoma razhajata, saj se besedilo nanaša na ilustracijo, ki sledi na drugi strani). Kontradiktorno interakcijo lahko zaznamo tudi pri vsebinskem odnosu, npr. Marjetica je upodobljena brez očal, preden ji v besedilu padejo očala z nosa. Kontradiktorna ali nezdružljiva interakcija prinaša dvoumno sporočilo, kar je za bralca lahko bolj zahtevno, saj mora vložiti v branje in ogledovanje več miselnega napora, da bi lahko razbral pomen (Nikolajeva 2003). Ilustracije bogato nadgradijo idejo fantastičnega sveta in občutenje postavijo pred pripovedovanje. Ali, kot o ilustracijah Lidije Osterc zapiše Nuša Podgornik (1995: 69): »Upodobljeni lik se je začel metamorfizirati v pomenski znak tako, da se je lik figure, živali in predmeta poenostavil ter »izčistil« do take mere, da je obdržal samo najprimarnejše značilnosti.«

Očala tete Bajavaje je v zbirki slikanic *Med pravljice* ilustriral Peter Škerl. Zgodba je prikazana v devetih ilustracijah. Pred kazalom je dodana še deseta ilustracija, ki prikazuje Marjetico z dežnikom v dežju. Ilustracije so postavljene na belo podlago ob, nad ali pod besedilo, kar oblikovno povezuje vse ilustracije v zbirki *Med pravljice*. Ilustracije Petra Škerla si sledijo v naslednjem zaporedju: 1) deklica Marjetica na vrtu z zalivalco, ptičem in polžem, 2) prihod tete Bajavaje, 3) Marjetica in teta sedita na klopi, 4) Marjetica v vrtu pred hišico, 5) Marjetica se opazuje v ogledalu, 6) Marjetica na stopnicah pred hiško, 7) zvezdoslovca, Marjetica in teta Bajavaja, ki postane del zvezdnega neba, 8) Marjetica in teta sedita na kočiji (hišici), ki jo vlečejo vprežene miši z uhani, 9) odhod tete Bajavaje. Ilustracije, ki so risarsko bogate in hkrati barvite, prinašajo veliko podrobnosti in soustvarjajo zgodbo.

Upodobitev literarnih likov dopolni besedilo, saj liki niso podrobno opisani. Deklica Marjetica ima svetle lase, rumeno majico in rdeče hlače, obuta je v zelene škornje. Nogavice, ki so na vsaki nogi drugačne, in pege na licih, bralca nehoti spomnijo na Piko Nogavičko, najbolj znano deklico s pisanimi nogavicami in pegicami na obrazu iz sveta književnosti za otroke. V besedilu je opisan prihod tete Bajavaje, ki razkriva tudi nekatere njene fizične značilnosti (Peroci 2022: 117): »Prizibala se je kot velika pisana žoga s širokim slamnikom na glavi in s cekarjem v rokah.« Ilustrator je upodobil žensko široke postave in s podbradkom. Na glavi ima velik klobuk s pentljo in cvetico. Oblečena je v svetlo obleko z modrimi rožami (spominjajo na sonca in zvezde). V rokah ima velik cekar. Cekar je upodobljen trikrat in deluje kot živo bitje (postavitev elementov je takšna, da se na cekarju pokaže obraz). V prizoru, ko da teta Bajavaja Marjetici očala, se »usta« (predal na cekarju) raztegnejo v nasmeh. Ilustrator je upodobil dva zvezdoslovca, in sicer prvi s širokim ovratnikom, brki in brado spominja na nemškega astronoma in matematika Johannesa Keplera (1571–1630),³ drugi zvezdoslovec s svojo podobo

³ Podoba Johannesa Keplera (dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Johannes_Kepler#/media/File:JKepler.jpg, 31. 7. 2022). Še večkrat se kot Keplerjev portret pojavi podoba moškega, ki pa naj ne bi bil Kepler, ampak njegov učitelj Michael Maestlin (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Johannes_Kepler_1610.jpg, 31. 7. 2022). Kepler je znan po svojih zakonih o gibanju planetov. »Glasijo se: 1. planeti se gibljejo po eliptičnih krožnicah s Soncem v središču, 2. zveznica planet-Sonce popiše v enakih časih enake plosčine (planet se v bližini perihelija giblje hitreje, v bližini afelija pa počasneje) in 3. količnik kuba planetnih oddaljenosti od Son-

spominja na nizozemskega astronoma, fizika in matematika Christiaana Huygensa (1629–1695)⁴.

O književnem času lahko sklepamo iz ilustracij, in sicer bi glede na bujno rastje in oblačila sklepali o pozno pomladnem ali poletnem času, ko se na nek lep sončen dan začnejo dogajati nenavadne stvari. Sredi dneva se začne nočiti, kar je ilustrator prikazal v sedmi ilustraciji. Teta Bajavaja lebdi na nebu (vidimo samo spodnji del telesa), zgornjega zakriva sonce, okoli sonca so zvezde.

Književni prostor je v besedilu opisan, predvsem vrt in rastje. Ilustrator pa je pozornost namenil tudi hiši ob vrtu, in sicer je prikazal starejšo meščansko hišo z zidano in leseno ograjo. Podrobno je prikazana tudi lesena hišica na kolesih. Predmetna stvarnost v ilustracijah, ki vzbuja zanimanje, je zagotovo cekar, ki je personificiran. Za natančno opazovanje in zbujanje radovednosti je zanimiva tudi oprema zvezdoslovcev (teleskop, ravnilo, knjige, šahovnica). Marjetičina ogrlica je sestavljena iz velikih raznobarnih gumbov (v besedilu so opisani kot drobni rdeči gumbi), kar lahko razumemo tudi kot poklon slikanici *Očala tete Bajavaje* z ilustracijami Lidije Osterc.

Ilustracije Petra Škerla s številnimi podrobnostmi, dinamiko in nepričakovanimi elementi ne poudarjajo v prvi vrsti nekega neoprijemljivega skrivnostnega sveta, ampak željo po odkrivanju in iskanju novih spoznanj. Besedilo bralca poskuša zapeljati v fantastični svet, kjer se marsičesa ne da razložiti, ilustracije pa poudarjajo tisti del človeške narave, ki želi razumeti, kaj se pravzaprav dogaja.

3.3 Stara hiša št. 3

Kratka realistična zgodba je zgrajena s klimaksom, saj se dejanje, kakor je to pogosto v pravljicnem svetu, trikrat ponovi in se hkrati stopnjuje. V neimenovanem mestu so se odrasli namreč odločili, da bodo podrli vse stare hiše in zgradili nove, za podiranje je bila določena tudi hiša v Rumeni ulici. Toda ko so se delavci pripeljali do hiše, ki naj bi bila predvidena za rušenje, so v njej opazili otroke in mačko. Otroci so pred tem hišo naselili, vanjo prinesli drobnarije, s katerimi so izpraznjene prostore okrasili, v cvetlične lončke so posejali rože, uredili vrt pred hišo in s svojo zagnanostjo hišo oživili. Delavci so prišli na rušenje še dvakrat, a hiša je bila vsakič lepša in bolj urejena, zato so na gradbenem oddelku mestnega urada sklenili, da hiše na Rumeni ulici 3 ne bodo podrli. Otroci (seznam 'stanovalcev'),

ca in kvadrata planetnih obhodnih časov je enak za vse planete (harmonični zakon). Z njimi je potrdil, da je Sonce v središču našega osončja.» (<https://old.delo.si/druzba/27-december-2.html>, 31. 7. 2022)

⁴ Podoba Christiaana Huygensa (dostopna na: https://en.wikipedia.org/wiki/Christiaan_Huygens#/media/File:Christiaan_Huygens-painting.jpeg, 31. 7. 2022). »Leta 1655 je Huygens odkril šesti, največji Saturnov satelit Titan. Leta 1656 je odkril Saturnov obroč in med prvimi opazoval tudi meglico v Orionu. Astronomska opazovanja so ga vzpodbudila, da je začel raziskovati na področju natančnih meritev časa. Prvi je uporabil nihalo za uravnavanje hoda ure. V matematiki je najpomembnejše njegovo delo iz verjetnostnega računa. Krajše tovrstno delo, O vzročnosti v igrah s kocko (De ratiociniis in ludo aleae), nastalo na podlagi dopisovanja z de Fermatom in Pascalom, je objavil leta 1657. To je bila prva knjiga, namenjena le teoriji verjetnosti.« (https://sl.wikipedia.org/wiki/Christiaan_Huygens)

mačka, rastline in dim postanejo znaki za dom in domačnost, čeprav to v besedilu ni implicitno omenjeno.

Vir: Ela Peroci: *Stara hiša št. 3* 1973 prva ilustracija (Osterc), 2022 druga in tretja ilustracija (Komadina)

Slikanica *Stara hiša št. 3* z ilustracijami Lidije Osterc (1973) je sestavljena iz ilustriranega parabesedila (naslovnica in notranja naslovnica) in številnih ilustriranih prizorov. Naslovnica je oblikovana tako, da se število 3 nahaja na ilustraciji hiše, na notranji ilustraciji je število 3 prav tako del naslova in hkrati del ilustracije (deklica se drži številke). Ilustracije so stilizirane in igrive (hišice so sestavljene iz različnih barvnih ploskev). Prevladujejo pestre barve. Kot poklon otroštvu in otroški igri lahko razumemo tudi razstavljanje oblik, obrnjeno perspektivo in zvrčanje oblik. Ilustrirani prizori: 1) hiše v mestu s cvetjem in klopmi, 2) otroci v mestu, 3) otroci na stopnišču, 4) otroci v hiši z belo muco, 5) otroci gledajo skozi okno prihod delavcev, 6) otroci urejajo hišo, 7) dragocenosti v hiši, 8) okraševanje hiše in ponoven prihod delavcev, 9) urejanje vrta, 10) seznam imen stanovalcev, 11) otroci pijejo čaj pri mizi in nekaj jih gleda skozi okno, 12) prečrtan napis stara hiša številka 3.

Književni liki v ilustracijah so upodobljeni tako, da njihova oblačila spominjajo na kostume. Oblačila so zelo pisana. Deklice imajo široka krila, dečki so oblečeni v hlače, ki segajo čez kolena, in nogavice. Otroci so v besedilu poimenovani, v ilustracijah se ločijo po oblačilih in barvi las, vendar se oblačila spreminjajo tako, da jih je težko ločiti in kljub številnim podrobnostim na oblačilih delujejo bolj kot kolektivni literarni lik (otroci). V ilustracijah so upodobljeni tudi delavci, ki se med seboj ne razlikujejo. Na več mestih je upodobljena tudi bela mačka.

Književni čas v ilustracijah ni posebej poudarjen (npr. nočni prizori, upodobitve ure, sonce na nebu). Le v eni upodobitvi je videti, kot da sta nad mestom sonce in luna hkrati.

Književni prostor je v besedilu poimenovan, v ilustracijah pa je prikazan zelo stilizirano in izčiščeno na način, da predmetna stvarnost določi prostor (npr. notranjost hiše je podana s štedilnikom na belem ozadju, zunanost z oknom, skozi katerega gledajo otroci).

V ilustracijah se pojavita dva nepričakovana vizualna elementa, ki usmerjata bralca v nadaljevanje branja oz. listanje strani (ang. *pageturners*): kazalec, ki kaže na naslednjo stran, in rdeča puščica (slednja nakazuje tudi pot tovarnjaka). Upodobitev

kazalca in dve upodobitvi tovarnjaka se od ostalih ilustracij razlikujeta tudi po likovnem izrazu (črna črta na belem ozadju). Na enak način pa je upodobljena tudi znamka (oblika namreč zelo spominja na poštno znamko), ki jo je ilustratorica umestila v prizor zbranih dragocenosti v hiši. Na znamki je upodobljen konj, na katerem sedi človek. Prizor je postavljen v dekoriran okvir, na katerem piše ELEFANT in BRIKEN. Ta motiv nima izhodišča v besedilu, a ker ga je ilustratorica umestila med dragocenosti, kot so zlati papirčki, slike iz barvnega časopisa, stari žebli, košček šolske krede, lahko sklepamo, da je to znamko ilustratorica dodala kot še eno dragocenost.⁵

V slikanici lahko opazimo tudi težnjo po likovni obravnavi tipografije (npr. ilustriran seznam imen, ki so del glavnega besedila).

Ilustracije *Stare hiše št. 3* iz zbirke *Med pravljice* (2022) je naredila Tanja Komadina. Zgodbo spremljamo skozi šest enostranskih ilustracij, in sicer gre za šest upodobitev hiše skozi daljše časovno obdobje: 1) stara hiša s posušenim drevesom, ki jo najdejo otroci, 2) otroci gledajo skozi okna, pred hišo je tovarnjak s tremi delavci, 3) transparentni prikaz hiše (pogled v notranjost, otroci urejajo hišo), 4) otroci v hiši in pred njo ter na ozelenem drevesu, 5) transparentni prikaz hiše, otroci pijejo čaj, 6) otroci skozi okna mahajo delavcem v tovarnjaku.

Literarni liki so v ilustracijah individualizirani, zato jih lahko spremljamo skozi celotno zgodbo (npr. deklica s čopom, deklica z valovitimi lasmi in očali, deček v zeleni majici) na način, da vemo, kdo kaj počne, kaj je komu všeč in kakšen je v odnosu do drugih (npr. pomaga nositi zaboj, naliva čaj). Individualizirani so tudi trije delavci, ki se pojavijo na dveh upodobitvah (brki, brada, postavitev kape na glavi). Upodobljene so tudi bela mačka in ptici, ki v eni od ilustracij dobijo svojo ptičjo hišico.

Književni prostor je prikazan tako, da je v ospredju vedno hiša ter dogajanje ob njej in v njej. Ilustratorica je s transparentnim prikazom – stavbi je odvzeta stena in tako vidimo dogajanje v notranjosti – na preprost, a učinkovit način prikazala zunanji in notranji prostor hkrati.

Književni čas je podan na način simultane sukcesije. Najprej je hiša prazna, pred njo je suho drevo. V vsaki naslednji ilustraciji je hiša bolj polna, barvita, drevo pa zeleni in raste ter preraste hišo. V tretji upodobitvi je na drevesu že ptičja hišica, v tej postavitvi je spremenjen tudi pogled na hišo.

Ilustratorica je črtno risbo obogatila z barvo, ki dopolni besedilo in poudarja razpoloženje. Sivi toni stare hiše, subtilno nakazano nebo, siva mačka ter barviti otroci v prvi ilustraciji ter vedno več barve, rastja, dinamike skozi vsako naslednjo ilustracijo ustvarjajo dinamično zgodbo.

⁵ Portugalski kralj je podaril slona avstrijskemu cesarju. Poslal ga je iz kraja Goa (Indija) z ladjo do Genove. Slon je nato prehodil dolgo pot in se zaradi utrujenosti ustavil v kraju Brixen (Bressanone) v severni Italiji. Ljudje so prihajali od vsepovsod, da bi si ogledali slona. Lastnik prenočišča je prenočišče/hotel preimenoval v Elephant in dal na steno naslikati veliko sliko slona (<https://www.nytimes.com/1983/07/10/travel/the-story-of-the-elephant-hotel.html>, 2. 8. 2022). Upodobitev slona na stavbi starega hotela: https://austria-forum.org/af/Geography/Europe/Italy/Pictures/Seiser_Alm/Brixen_-_Hotel_Elephant_4, 2. 8. 2022

4 Sklep

Svet književnosti Ele Peroci prikazuje sodobnega mestnega otroka, njegovo domišljjsko igro ali prestop v irealne svetove, opozarja pa tudi na otrokove želje, stiske in trpke socialne razmere. V njenih zgodbah so živali pogosto antropomorfizirane, književni prostori so poimenovani, a to niso imena geografskih krajev in pokrajin, temveč fantastičnih lokacij (Klobučarija, Rumena ulica, Marjetičin vrt). Književni čas je običajno zelo kratek, saj se zgodba osredotoča na en sam pomemben dogodek, karakterizacija likov je pogosto polarizirana, pri čemer vedno zmagajo dobri. Privlačnost pravljic, realističnih in fantastičnih kratkih zgodb Ele Peroci je v tem, da mladim bralcem nenehno razkriva, kako zanimiv je svet, le kanček domišljije je treba uporabiti, pa stara hiša postane imenitno igrišče, mestni park je naenkrat Klobučarija in nedelja je lahko že v soboto. Ilustratorji so vsak s svojo likovno govorico soustvarili dela Ele Peroci, ki so izšla v slikaniški obliki, in jih preoblikovali v multimodalna besedila. Slikanice pričemo brati že na naslovnici z ogledovanjem ilustracije in razbiranjem pomenov, kar se nadaljuje na vezne liste (če so ilustrirani) in na notranjo naslovnico. Besedila v zbirki devetih slikanic *Med pravljice* (2022) so ilustrirana, oblikovno skladna (belo ozadje, postavitve ilustracij) skozi celotno zbirko in imajo skupno parabesedilo.

Pripovedna moč ilustracij se razkrije ob razbiranju pomenov iz slikanic, ki imajo identično besedilo in različne ilustracije. Ilustratorjevo interpretiranje in nadgradnja besedila v kakovostnih ilustracijah je podvržena tehničnim zmožnostim, duhu časa in likovni govorici ilustratorja.

V analiziranih ilustracijah se je največ razlik opazilo pri oblikovanju literarnih likov in književnega prostora. Majhne spremembe v telesnih sorazmerjih pomembno vplivajo na to, ali je upodobljeni lik mlajši ali starejši otrok, saj skozi razumljeno starost vrednotimo in ocenjujemo njegova ravnanja, ravnanja okolice itd. Majhne spremembe v gestah upodobljenih likov (npr. žuganje s prstom) lahko nek dogodek omilijo ali ga naredijo bolj dramatičnega, kot bi ga razbrali samo iz besedila. V slikanicah običajno ni podrobnih opisov prostora, zato je prav ilustracija tista, ki lahko bolj podrobno dopolni književni prostor. Izjemen primer za to so ilustracije Marlenke Stupica v slikanici *Moj dežnik je lahko balon* (1975), ki je z vizualnimi namigi ustvarila prehod med realnim in fantastičnim prostorom.

Zagotovo pa ilustracije pomembno vplivajo na prevladujoče razpoloženje v slikanicah, saj ilustratorji s tem, kaj upodobijo (čemu dajo pozornost) in kako oz. na kakšen način upodobijo (likovna tehnika, likovni in kompozicijski elementi ter zorni kot, fokus, geste in simboli), spreminjajo pomen besedila in ustvarjajo bogato vizualno pripoved. Slednja ni le dodatek ali okrasek, ampak nosilec pomenov in običajno prvi stik otroka z likovno umetnostjo.

Viri

Ela Peroci in Leo Koporc, 1955: *Moj dežnik je lahko balon*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Knjižnica Čebelica; 15).

Ela Peroci in Lidija Osterc, 1969: *Očala tete Bajavaje*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Cicibanova knjižnica).

Ela Peroci in Lidija Osterc, 1973: *Stara hiša št. 3*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Velike slikanice).

Ela Peroci in Marlenka Stupica, 2075: *Moj dežnik je lahko balon*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Zlata slikanica).

Ela Peroci in Marlenka Stupica, 2022: *Moj dežnik je lahko balon. Med pravljice*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 6–25.

Ela Peroci in Tanja Komadina, 2022: *Stara hiša št. 3. Med pravljice*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 56–67.

Ela Peroci in Peter Škerl, 2022: *Očala tete Bajavaje. Med pravljice*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 115 – 128.

Literatura

Batič, J., & Haramija, D., 2015: The importance of visual reading for the interpretation of a literary text. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 5(4), 31–50.

Haramija, D. & Batič, J. (2013). *Poetika slikanice*. Murska Sobota: Franc-Franc.

IBBY, 1980: *International Hans Christian Andersen awards IBBY honour list*. Dostopno na https://www.ibby.org/subnavigation/archives/flipbook?tx_archive_archivelist%5Baction%5D=show&tx_archive_archivelist%5Bcontroller%5D=Publication&tx_archive_archivelist%5Bpublication%5D=299&cHash=23afea66cc0ac5b4df21e93e41f7ddd6

Nikolajeva, M., 2003: Verbalno in vizualno: slikanica kot medij. *Otrok in knjiga* 58. 5–26

Podgornik, N., 1995: Ilustracije Lidije Osterc. *Otrok in knjiga*, letnik 22, številka 39/40, str. 68–78.

Sipe, Lawrence R., 2008: *Learning From Illustrations in Picturebooks*. V: Nancy Frey (ur.), Douglas Fisher (ur.): *Teaching visual literacy: using comic books, graphic novels, anime, cartoons, and more to develop comprehension and thinking skills*. Thousand Oaks: Corwin Press. 131–148.